

Als kinderen meevieren

Een onderzoek naar de discussie over kindercommunie binnen de kerken

Anna Wilma Zegwaard

In de laatste decennia van de vorige eeuw is er een langdurige discussie over kindercommunie gevoerd binnen de voormalige SoW-kerken.¹ In deze discussie werden allerlei argumenten door elkaar heen gebruikt en het is opvallend dat ook bij een ‘ja’ inzake kindercommunie nog veel onduidelijkheden zijn blijven bestaan over de plaats van kinderen in de eredienst. Dit onderzoek wil een bijdrage leveren aan de verheldering van deze discussie met oog op de toekomstige gesprekken over deelname van kinderen aan het avondmaal. Daarnaast heeft het onderzoek tot doel een bijdrage te leveren aan de praktisch-theologische theorievorming over het opnemen van kinderen in de vierende gemeente.

Eerst wordt de problematiek vanuit een hermeneutisch perspectief benaderd door het verschijnsel kindercommunie in de kerkgeschiedenis en in de wetenschappelijke literatuur te verkennen. Vervolgens wordt in het empirische deel onderzocht hoe de discussie is verlopen binnen de SoW-kerken. Aan de hand van een onderzoek in drie gemeenten is nagegaan met welke achtergronden de argumenten te maken hadden. Het onderzoek heeft niet alleen tot doel om de onduidelijkheid in de discussie helder te krijgen, maar het is ook gericht op een verandering in de praktijk van het samen vieren met kinderen. Tot slot komt dan ook het strategisch perspectief aan de orde. Door de uitkomsten van het onderzoek te confronteren met theorieën uit de theologie en de godsdienstpedagogiek, ga ik na wat belangrijk is voor het vieren met kinderen. De vraagstelling van het onderzoek luidt dan ook als volgt:

Hoe is de discussie over toelating van kinderen aan het avondmaal verlopen en onder welke voorwaarden kan de participatie van kinderen aan de viering van de gemeente verbeterd worden?

Oriëntatie op kindercommunie

In hoofdstuk II komt het hermeneutisch perspectief aan de orde. In dat kader wordt eerst onderzocht wat de visie op kindercommunie was in de kerkgeschiedenis en welke argumenten voor of tegen kindercommunie gebruikt werden.

¹ A.W. ZEGWAARD: *Als kinderen meevieren. Een onderzoek naar de discussie over kindercommunie binnen de kerken* (Uitgave: Theologische uitgeverij Narratio, Gorinchem); ISBN 90 5263 924 8 - NUR: 704; ISBN-13 978 90 5263 924 6; prijs € 17,50. Promotie: Faculteit der Godgeleerdheid der Vrije Universiteit te Amsterdam, 18 december 2006; promotor: prof.dr N.A. Schuman; copromotor: dr A.M. Lanser-van der Velde.

Door de eeuwen heen noemde men vooral ecclesiologische en liturgische argumenten om voor of tegen kindercommunie te pleiten. In de vroege kerk was er een nauwe band tussen doop en avondmaal. Kindercommunie was een logisch gevolg van de kinderdoop. In de Middeleeuwen vond men enerzijds dat kinderen de eucharistie nodig hebben voor hun zielenheil en anderzijds dat men de gewijde elementen niet zomaar aan kinderen mocht geven. De leeftijd voor de eerste communie varieerde van zeven jaar tot veertien (soms zelfs tot achttien) jaar. Na de Reformatie werd de geloofsbelijdenis een voorwaarde voor het aangaan aan het avondmaal. Naarmate het persoonlijk element van het belijden meer werd benadrukt, ging de leeftijd voor deelname aan het avondmaal omhoog. Daar waar een kerk zichzelf ziet als een gemeente, zoals in de vroege kerk, bij de Hussieten en bij de *non-jurors* binnen de anglicaanse kerk, zijn kinderen aan het avondmaal welkom. Maar daar waar men de avondmaalsgaven te heilig vindt om aan kinderen te geven, en/of de officiële geloofsbelijdenis een voorwaarde is voor deelname aan het avondmaal, verdwijnt kindercommunie uit het oog, omdat kinderen daar nog niet aan toe zouden zijn.

Vervolgens komt de vraag aan bod waarom kindercommunie in de jaren zestig van de vorige eeuw opnieuw in de belangstelling kwam van de toenmalige SoW-kerken. Naast de toenemende belangstelling voor de liturgie en daarmee voor de Maaltijd van de Heer als maaltijd van de gemeente, werden de protestantse kerken in de vorige eeuw door de oecumenische contacten met het verschijnsel kindercommunie geconfronteerd. Daarnaast werd in de loop van de jaren zestig en zeventig van de twintigste eeuw de plaats van kinderen in kerk en maatschappij een discussiepunt en zo kwam de vraag naar kindercommunie als haast vanzelfsprekend op.

Tot slot komt in het tweede hoofdstuk aan de orde welke aspecten van kindercommunie in de theologische literatuur besproken werden. De volgende discussiepunten zijn te onderscheiden. De vraag of de doop of de geloofsbelijdenis toegang geeft tot het avondmaal is vooral in de beginfase van de discussie belangrijk. Ten tweede zijn de opvattingen over het karakter van het avondmaal een steeds terugkerend onderwerp. Veel auteurs wijzen erop dat het in 1 Korintiërs 11, bij de eis van het zelfonderzoek (lange tijd een reden om kinderen niet toe te laten tot het avondmaal), niet over de waardigheid van de deelnemer gaat, maar over de wijze waarop het avondmaal gevierd wordt. Wordt de Maaltijd als een maaltijd van de gemeente gevierd? Daarnaast benadrukken velen dat het juist een verzuim is om niet aan te gaan, omdat men dan nee zegt tegen het sacrament. Juist kinderen zijn voor volwassenen een voorbeeld als het gaat over het ontvangen van de gaven en van het Koninkrijk. Ten derde is de visie op kinderen en hun plaats in het gezin en in de kerk een punt van discussie. Kinderen moeten de gelegenheid krijgen om te leren vieren.

De discussie binnen de kerken

In hoofdstuk III wordt het onderzoek naar de discussie over kindercommunie binnen de SoW-kerken beschreven, die vanaf de jaren zestig tot de jaren negentig plaatsvond. Hierbij heb ik gebruik gemaakt van synodeverslagen, rapporten van de synoden en artikelen die in kerkbladen zijn verschenen naar aanleiding van de discussie in de synoden. In de beginperiode probeerden voor- en tegenstanders elkaar van hun eigen standpunt te overtuigen om zo tot een besluit over het meevieren van kinderen te komen, waaraan alle kerken zich moesten houden. Toen dit telkens weer mislukte, besloten de SoW-kerken dat de toelating van kinderen aan de plaatselijke kerkenraad overgelaten zou worden.

De argumenten die in de discussie gebruikt werden, zijn in een aantal hoofdcategorieën te verdelen, namelijk ecclesiologische, liturgische en pedagogische argumenten. Hoewel in de discussie ook argumenten van historische of kerkrechtelijke aard genoemd werden, waren het vooral de ecclesiologische en liturgische argumenten die een belangrijke rol speelden bij de beslissing om kinderen al dan niet aan Tafel te nodigen. De pedagogische argumenten bleken slechts als ondersteuning van de eerste twee hoofdcategorieën gebruikt te worden. Uit het onderzoek kwam het beeld naar voren, dat in de discussie binnen de kerken de argumenten voor acceptatie van kindercommunie te herleiden zijn tot de visie, dat het avondmaal de maaltijd van de gemeenschap der heiligen is. Kinderen maken daar deel van uit. De argumenten die te maken hadden met het afwijzen van kindercommunie zijn te herleiden tot de opvatting dat het avondmaal gemeenschap met de heilige zaken is. Kinderen kunnen daar geen deel aan hebben omdat ze nog te jong en te speels zijn.

Het onderzoek in de gemeenten

Om na te gaan wat de achterliggende motieven waren voor de visie op kindercommunie, heb ik onderzoek gedaan in drie gemeenten. Dit staat beschreven in hoofdstuk IV. Daarbij is vooral veel aandacht besteed aan de achtergronden van de argumenten. Bij de keuze van de onderzoekseenheden zijn de verschillende stadia waarin de discussie verkeerde en de uitkomsten van de discussie als criteria gehanteerd. In een gemeente waar de discussie enkele jaren voorafgaande aan het onderzoek was gevoerd, was kindercommunie afgewezen. Een andere gemeente, waar de discussie begin jaren tachtig plaatsvond, koos voor kindercommunie. In de derde gemeente werd de discussie gevoerd tijdens het onderzoek. Er zijn vragen gesteld aan tegenstanders en voorstanders. Bij de verzameling van de data heb ik gebruik gemaakt van documentenstudie, observatie en interviews. Daarbij is het verband dat de respondenten legden tussen hun argumenten enerzijds en hun ecclesiologische opvattingen, hun visie op het avondmaal en op kinderen anderzijds, beschreven.

In de discussie in de gemeente werden vrijwel dezelfde argumenten gebruikt als in de discussie binnen de kerken. Uit de analyse van het materiaal blijkt dat er een verband bestaat tussen de avondmaalsbeleving en de acceptatie van kin-

dercommunie. Daarbij zijn drie kwesties van belang. Als eerste is van invloed of men het avondmaal als een persoonlijke beleving of als een maaltijd van de gemeente ervaart. In het eerste geval legt men de nadruk op de persoonlijke ontmoeting met God en daarbij stelt men de eis van zelfonderzoek, waartoe kinderen nog niet in staat zijn. Als men de maaltijd als een gemeenschapsmaal ziet, ligt de nadruk op het samen delen, ook met de kinderen. Een tweede kwestie is de vraag of het avondmaal als een feestelijke maaltijd die naar Pasen verwijst, gezien werd of juist als het gedenken van het lijden en sterven van Christus. Men vond dat het feestelijke karakter van de maaltijd goed bij kinderen past. Als vooral de dankbaarheid voor de verzoening beleefd wordt, zijn kinderen ook welkom. Maar als de nadruk ligt op de bezinning op het lijden heeft men enige reserve ten aanzien van het nodigen van kinderen. Dit uit zich of in een afwijzing van kinderen of in het stellen van de voorwaarden dat kinderen zich eerbiedig moeten gedragen en dat ze oud genoeg moeten zijn om het lichaam van Christus te kunnen onderscheiden.

De derde kwestie is het verschil van mening over de betekenis van het avondmaal als sacrament. Degenen die het avondmaal als een genadegave ervaren, vinden dat men dit niet aan kinderen mag onthouden. Het is brood voor onderweg. Degenen die het avondmaal zien als een punt dat men bereikt na een persoonlijke geloofsbelijdenis, vinden dat het avondmaal pas na de geloofsbelijdenis en de ontvangst van de daarmee verbonden opdracht gevierd kan worden.

De overeenkomst tussen de discussie in de gemeenten en die binnen de kerken is dat de liturgische en de ecclesiologische argumenten doorslaggevend zijn. De pedagogische argumenten dienen vaak om de mogelijkheden en onmogelijkheden aan te tonen, die men pedagogisch gezien, wel of niet zag voor deelname van kinderen aan het avondmaal. In beide onderzoeken vonden voorstanders dat kinderen als gedoopten bij de gemeente horen, die avondmaal viert. Het onderzoek in de gemeenten geeft meer inzicht in de achtergronden van de avondmaalsbeleving van de gemeenteleden en er werden meer praktische kanten van de nodiging van kinderen aan het avondmaal besproken.

Vieren met kinderen

In hoofdstuk V komt de vraag aan de orde welke invloed de argumenten en hun achtergronden hadden op het vieren met kinderen. Ondanks het feit dat vele gemeenteleden constateerden dat kinderen de nodige aandacht moeten krijgen in de dienst, wist men niet aan te geven hoe dat zou moeten. In het onderzoek is een aantal oorzaken gevonden voor het feit dat er in de eredienst nog weinig met kinderen rekening gehouden wordt. Allereerst blijkt dat niet alle motieven bij acceptatie van kindercommunie voortkomen uit de visie, dat kinderen deel uitmaken van de gemeenschap en dat er daarom rekening met hen gehouden moet worden. Soms was de keuze voor kindercommunie het gevolg van de overtuiging dat het avondmaal een versterking is van het geloof en dat men die genadegave kinderen niet mag onthouden. Een andere oorzaak vormt de visie

dat deelname aan het avondmaal pas mogelijk is als kinderen weten wat zij vieren en er bewust voor kiezen. Als kinderen pas mogen deelnemen na onderwijzing, is het voor hen niet toegestaan om al vierend te leren.

Een derde oorzaak is af te leiden uit de voorwaarde dat kinderen zich eerbiedig moeten gedragen en zich aanpassen aan de rest van de gemeente. Er ontstaan knelpunten als men op theologische gronden eist dat kinderen een eigen geloofskeuze moeten maken, de verzoening begrijpen of zichzelf moeten onderzoeken. De pedagogiek leert ons dat kinderen hiertoe nog niet in staat zijn.

Het gevolg van de voorwaarden die men stelt aan kinderen is dat in de viering het kind niet *als kind* wordt geaccepteerd. De dienst blijft een dienst van volwassenen en wordt niet een viering van jong en oud. Naar aanleiding van deze knelpunten kom ik tot de beantwoording van het tweede deel van de vraagstelling.

De voorwaarden waaronder de participatie van kinderen aan de viering van de gemeente verbeterd kan worden, zijn van theologische en pedagogische aard. De theologische voorwaarden vallen uiteen in ecclesiologische en liturgische. De eerste ecclesiologische voorwaarde is dat de gemeente gestalte geeft aan de taak die zij heeft bij het begeleiden van kinderen in geloof als gevolg van de kinderdoop. Kinderen moeten de gelegenheid krijgen in de eredienst de Heer van de gemeente te ontmoeten op een manier die bij hen past. De tweede voorwaarde is dat de gemeente gehoor geeft aan de oproep van Jezus om kinderen als kinderen op te nemen in de gemeenschap, als een voorbeeld voor de volwassenen en omdat ze allen die weerloos zijn vertegenwoordigen (Marcus 10:13-16). Tot slot is een liturgisch aspect belangrijk voor het vieren met kinderen. Alle aspecten van het avondmaal zijn ingebed in de dankzegging voor de grote daden van de Heer. Juist een viering waarin dat lofprijzende karakter van het avondmaal de nadruk krijgt, biedt de gemeente de kans om met kinderen het avondmaal te vieren op een manier die past bij hun leeftijd.

De pedagogische voorwaarden zijn te verdelen in vier punten. Allereerst is het belangrijk dat kinderen opgenomen worden in de geloofsgemeenschap, zodat ze kunnen ervaren hoe de gemeente haar geloof belijdt. Vervolgens dient er rekening gehouden te worden met de ontwikkeling van het kind bij de geloofsoverdracht en het leren vieren. Het is belangrijk dat een geloofsgemeenschap kinderen de tijd gunt om kind te zijn en het kind niet het recht op zijn eigen godsbeelden ontzegt. Ten derde moeten kinderen iets kunnen beleven aan de dienst van Woord en Tafel. Dat kan door symbooltaal, gebaren, handelingen en voorwerpen een plaats te geven in de viering. Ten vierde komt aan de orde in hoe verre kinderen verschillende aspecten van het avondmaal kunnen beleven. Dit betekent voor de avondmaalsviering dat de aspecten die ze mee kunnen vieren, zoals de lofprijzing en het samen vieren, duidelijk tot uitdrukking gebracht dienen te worden in de liturgie.

Tot slot wordt in het onderzoek geconstateerd dat veel problemen ontstaan doordat de pedagogische argumenten niet als zelfstandige argumenten gebruikt worden maar als een ondersteunend argument voor de theologische motieven. Dit maakt niet alleen de discussie onhelder, maar de theologische argumenten krijgen zo ook een zwaarder accent dan de pedagogische. Het is de vraag of dit terecht is. In de theorie die praktische theologie als een op de praktijk georiënteerde wetenschap ziet, heeft de praktische theologie een antropologische in-steek als het over de religiositeit van de mensen gaat. Binnen de praktische theologie hebben de theorieën van menswetenschappen en daarmee de pedagogische theorie recht van spreken.

De conclusie van mijn bijdrage aan de praktisch theologische theorievorming over vieren met kinderen is, dat de pedagogische aspecten van het vieren met kinderen even belangrijk zijn als de theologische. In de theologie staan de ervaringen die mensen hebben met God centraal. Dat betekent dat bij het leren vieren van de liturgie, er rekening gehouden moet worden met de geloofsbeleving die kinderen als kind hebben. Zowel vanuit de pedagogiek als vanuit de theologie heeft de gemeente de taak om de kinderen als kind in haar midden op te nemen, zodat zij *als kinderen* de liturgie kunnen meevieren.